

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд
на **Анита Владимирова Йорданова** със заглавие
*Словообразователни модели в съвременната
украинска и българска битова лексика*

от доц. д-р Валентин Миланов Гешев,
Катедрата по славянско езикознание
към Факултета по славянски филологии на
Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Дисертационният труд на Анита Владимирова Йорданова със заглавие *Словообразователни модели в съвременната украинска и българска битова лексика* е с обем от 194 стр. и съдържа *Увод*, две глави, *Заключение*, списък на използваната за цитирания и позовавания литература и списък на източниците на езиков материал. *Глава първа* се състои от 5 подглави, а *Глава втора* е разбита (до трета степен) общо на 102 подглави, последната от които е озаглавена *Изводи*.

В *Увода* авторката представя обекта на своето изследване – „суфиксалните деривати от традиционната битова лексика“ (стр. 7), критериите за подбор на изследваните лексеми, източниците за тяхната ексцерпция (47 на брой), предмета на анализ – „моделите на производните думи в синхронен план“, посоката на анализ – „от форма към значение“ – и основната класификационна единица – моделът, „видян като съвкупност от еднаквоформантни структури“ (стр. 9). Целта на изследването е определена като „да представи нагледна класификация на производните думи по словообразователните модели, чрез която да се онагледят сходствата и различията в словообразователното значение на отделни еднаквоформантни производни думи“, а основната задача като „определяне на словообразователното значение на производните думи във всеки от изследваните езици“ (стр. 10).

Освен основната задача А. Йорданова формулира още 7 „конкретни задачи“, сред които дефиниране на понятието традиционна битова лексика, ексцерпиране на лексикален материал „по обособени тематични групи“, съпоставяне на основните понятия на словообразователния анализ в украинската и българската езиковедска традиция, разграничаване на словообразователния модел от словообразователния тип и словообразователния начин и изграждане на класификация на изследваната традиционна битова лексика въз основа на структурно обособени (според формата на словообразователните форманти) модели. Дисертантката подчертава, че такава класификация позволява да се отделят модели, общи за двата изследвани езика, и модели, присъщи само на един от тях, като при общите модели могат „да се наблюдават различия в словообразователното значение и функция на формантите“ (стр. 11). В *Увода* научаваме също, че основният метод на анализ в разглеждания труд е съпоставителният и че той „се стреми да попълни липсата на по-обемно съпоставително изследване между двата близкородствени езика на синхронно равнище“ (стр. 12).

Първата глава на труда на А. Йорданова е озаглавена *Основни понятия в дисертацията* и е разделена на пет подглави, които разглеждат съответно понятието традиционна битова лексика, словообразуването в украинската и българската езиковедска традиция и мястото на словообразователния модел, словообразователния тип и словообразователното значение в словообразователните класификации. Главата представя някои любопитни моменти от историята на науката за словообразуването – най-вече влиянието на някои идеи на чешки и руски учени върху словообразователния анализ в Украйна и България и различния начин, по който отделните украински и български езиковеди разбират и определят основни понятия в теорията на словообразуването. Засегната е и темата за взаимодействието и йерархичните отношения между конкретните единици на словообразователния анализ и за това коя от тях е основна. Говори се за словообразователна форма и словообразователно значение, подчертават се споровете относно това кой е носител на словообразователното значение, споменават се словообразователни категории, парадигми, гнезда, редици, вериги, типът се разглежда като основна единица на словообразователното равнище. Класифицират се и се съпоставят, а отчасти и илюстрират с цитати мненията на голям брой украински и български специалисти по словообразуване и към тоя именно преглед са отнася голяма част от съдържащата 110 позиции библиография към дисертационния труд.

Прегледът, съпоставката и класификацията на разнообразни мнения, дефиниции, на противоречив понятиен и терминологичен апарат в първата глава на разглеждания труд не е самоцелен. А. Йорданова успява да формулира и впоследствие успешно да приложи оригинален подход за синхронна съпоставка на словообразователните системи на два близкородствени езика, като отчита етимологичната тъждественост на голяма част от словообразователните форманти в тях, както и резултатите от приетата като даденост тяхна диахронна изменчивост, особено изменчивостта в словообразователните им значения, която е и задочната причина за днешните междуезикови различия, установени от конкретния синхронен съпоставителен анализ. Важен инструмент и основна класификационна единица в анализа на А. Йорданова е определеният по нов начин от нея **словообразователен модел**, който „обединява производни думи (не типове) с еднакъв формант, но различно словообразователно значение“ (стр. 44).

От изложението на А. Йорданова става ясно, че нейните възгледи за словообразователния модел като явление, абстархирано според нея по структурни, а всъщност по формални показатели и подходящо за съпоставителен анализ, са по-нататъшно развитие на идеи на Ян Хорецки (противоположни на идеите на Милош Докулил), на някои идеи на Василка Радева и особено на Иван Кочев. Така абстрахираният и използван в конкретния анализ словообразователен модел се оказва особено сполучлив, доколкото в украинския и българския език много словообразователни наставки не само имат общ произход, но дори се пишат еднакво и различията в техните значения, както и наличието на словообразователни форманти, присъщи само на един от съпоставяните езици, достатъчно добре представят приликите и различията между тях. Що се отнася до словообразователните значения, авторката на разглеждания труд ги класифицира (с известни промени) въз основа на словообразователните категории на М. Докулил,

като смята че чрез последните „словообразователното значение намира свой израз“ (стр. 45). Тя формулира и изпозва в анализа си 12 такива значения/категории.

Втората глава на разглеждания дисертационен труд е озаглавена *Класификация на словообразователните модели на производните думи от битовата лексика в украинския и българския език*. В нея са описани 50 на брой модела, общи за българския и украинския език, 33 модела, присъщи само на украинския език, и 14 модела, присъщи само на българския език. Изброени са – както в основното изложение, така и в изводите към същата глава – словообразователните значения на всеки суфикс (при всички модели), като се посочва кога и доколко те съвпадат или се различават в двата езика. За по-голяма яснота при междуезиковата съпоставка авторката приема за характеристика на модела и граматичното окончание на включените в него думи, което често е свързано и с техния граматичен род. Така например съществителните с формант и окончание **-унь, -уньо, -уня** в украинския език принадлежат на три словообразователни модела в представения от А. Йорданова анализ.

След обемната и сложно структурирана *Втора глава* (стр. 49–170) в разглеждания труд следва *Заклучение* (170–175), което съчетава обобщение на някои важни моменти от казаното в предходното изложение с някои изводи, част от които илюстрирани с примери, а друга част формулирани по-общо. Тук авторката между другото заключава, че общите за двата езика модели са повече от специфичните, че типично украинските модели са значително повече от типично българските, че в украинския език е по-голяма синонимността на суфиксите при еднокоренни словообразователни основи, а в българския език са по-разпространени разширените словообразователни суфикси, както и чуждоезиковите словообразователни средства. Подчертано е и съществуването в украинския език на словообразователната категория единичност (сингулатив), която не е присъща на българския език. Посочват се форманти, както и произвеждащи основи, при които има по-голямо или по-малко съвпадение на категориалната съотнесеност на производните в двата езика. В украинския език „преобладават и производните, и моделите с производни за субективна оценка (в частност за умалителност и гальовност)“, а също „формантите от същински суфикси имат по-разнообразни прояви и взимат по-активно участие в образуването на нови думи“ (стр. 175). Заклучението завършва със следното обобщение: „При разгледаните производни думи от традиционната битова лексика преобладават словообразователните сходства. Те се дължат на стабилността на ресурсите с общ произход, а междуезиковите различия са резултат от уникалността на възможностите на украинската и българската словообразователна система“ (пак там).

Представените от А. Йорданова *Приноси на дисертационния труд* отразяват точно и правдиво приносните моменти в нейния текст. *Авторефератът* ѝ също препредава точно и ясно съдържанието на дисертацията.

При анализа на конкретния материал дисертантката проявява разбиране към спорните моменти в словообразователния анализ и понякога представя като възможни повече от едно тълкуване, т. е. тя осъзнава условността на подхода при конкретни случаи, което е положително качество при езиковедския анализ. Ето например част от това, което тя казва за думи като бълг. *лов* и *ловя*: „По същия начин от глагола *ловя* може да се образува думата *лов* чрез отсичане на основата.

Относно производността на посочените лексеми може да се спори. Да се определи видът на ономаσιологичната структура е също толкова трудно, колкото да се определи дали се внася нов мотив или признак в значението на думата.“ (стр. 139).

Друг спорен момент в словообразователния анализ е дали той трябва да обхваща единствени за дадения език производни с конкретен словообразователен формант. И тук А. Йорданова – според мене напълно правилно – включва съответната дума в анализа, като подчертава спорността на подхода. Така тя абстрахира модел с наставка *-их* при думата *жених*, употребима и в двата езика и очевидно производна от глагола бълг. *женя се*, укр. *женитися*, но поради липсата на други производни със същия формант уточнява, че „наличието на подобен модел може да бъде оспорено“ (стр. 103). Можем да оценим положително и това, че авторката включва в илюстративния си материал и форми, които по определение са извън обсега на анализа ѝ, но пък допълват езиковата картина с известен уклон към диахронност. Така при представянето на модела с наставка *-тай* А. Йорданова споменава и използваната и в двата езика и много древна (балтославянска по произход) дума „*ратай*“, чиято производност е само диахронна“ (стр. 142). За пълнотата на езиковата картина допринася и фактът, че дисертантката често представя синоними на анализираниите от нея производни думи.

Можем да похвалим авторката и за старанието ѝ да направи труда си четивен за хора, които не знаят украински език, като превежда на български ония примери, които биха затруднили българоезичния читател. При оформянето на бъдеща версия на текста обаче, например за издаване на труда, би било добре да се преведат още примери. Така на стр. 146 остават непреведени съществителното *диво* и глаголят *дивитися* (съответно ‘чудо’ и ‘гледам’), а техните значения са важни за разбирането на анализираната производна *дивень*. На 138 стр. не са преведени думи като *лелека* и *качка* (‘щъркел’ и ‘патица’) и съответните производни от тях умалителни, на стр. 140 не е преведена важната дума *шлюб* (‘сватба’). На 108 стр. не е посочено основното съвременно значение на думата *гончирка/ганчирка*, а именно ‘парцал’. На стр. 85 не са посочени такива основни значения на *частування* и *зобов’язання* като ‘почерпка’ и ‘задължение’, на стр. 87 остават непреведени *гілля*, *вугілля* и *забуття* (‘клони’, ‘въглища’ и ‘забравя’). На 101 стр. най-неочаквано българските примери са преведени на украински, без читателят да е предупреден: *годеница* ‘наречена’, *оскъдица* ‘злизень’ и т. н.

В своята дисертация А. Йорданова представя сполучлив съпоставителен словообразователен анализ на многобройни украински и български думи. В отделни случаи обаче не можем да се съгласим с конкретните решения, които авторката предлага. Така на стр. 70 според нея в думата *подоба* ‘външен вид’ можем да отделим словообразователен формант *-(о)ба*, но това не може да е така, защото коренът на думата е *-доб-*. В думата *жажда* *-да* не е словообразователна наставка, както твърди авторката на стр. 79. Спорно е и твърдението ѝ, че българската дума *хляпак* е синхронно непроизводна „поради липса на изходна форма“ (стр. 83), след като в българския език има и дума *хляпе*. В украинската дума *тьма* *-ьма* не е словообразователен афикс, както е посочено на стр. 159, а част от корена плюс граматично окончание; съответно *немотия* не е производна от прилагателното *ням*, както се твърди на стр. 164, а от глагола *нямам* и по-скоро от безличната му форма с екзистенциално значение *няма*.

В отделни случаи е необходимо в текста да се добавят доуточнения или да се нанесат поправки. На стр. 162 трябва да се доуточни, че наставката *-ин* в думи като бълг. *стопанин*, *ергенин* отпада в множествено число. Вероятно думи като укр. *падь* ‘падина’ и *сад* ‘градина’ (стр. 140) би трябвало да се обособят в отделни словообразователни модели, защото са от различен граматичен род и от две различни склонения, при които общото нулево окончание на представителната форма е резултат от чисто съвпадение. Формата „мовчити“ (стр. 62) трябва да се поправи на *мовчати* ‘мълча’. На няколко места в текста са пропуснати служебни думи, което при повторна редакция лесно може да бъде поправено.

Възраженията към отделни места в текста на разглежданата дисертация не неутрализират доброто впечатление от нея. А. Йорданова е успяла да представи и да анализира съпоставително голям брой производни думи, принадлежащи към украинската и българската традиционна битова лексика, и да направи изводи за определени особености на украинската и на българската словообразователна система. Тя предлага и оригинален съпоставителен подход към словообразуването в близкородствени езици, в който понятието словообразователен модел е преосмислено като „формантоцентричен комплекс“ (стр. 171). Разработката на А. Йорданова с представения в нея лексикален материал и теоретичен инструментариум може да бъде разширена в различни посоки както от същата авторка, така и от други изследователи. Тя може да бъде полезна и в такива области като чуждоезиковото обучение, славянската лексикология и теорията на словообразуването.

Въз основа на добрите качества на представения от Анита Владимирова Йорданова дисертационен труд със заглавие *Словообразователни модели в съвременната украинска и българска битова лексика* и на приносните моменти в него предлагам на уважаемото научно жури да й присъди образователната и научна степен „доктор“, за което ще гласувам.

24 февруари 2017 г.